

ZNAKI I SYMBOLE WŁADZY

Ze sprawowaniem władzy w średniowieczu, zarówno świeckiej jak i religijnej, związany jest bogaty świat symboli i rytuałów. Ich korzenie sięgają często czasów najdawniejszych i odległych cywilizacyjnie. Przedmioty, które na przestrzeni dziejów stały się insygniami, czyli przedmiotami których wręczenie towarzyszyło nadaniu władzy, urzędu lub godności otaczane są szczególną czcią i opieką. Polskie badania nad symbolami władzy wobec prawie kompletnego zniszczenia naszych insygniów koronacyjnych przez Prusaków w 1809 r. rozwijają się w oparciu o źródła pisane oraz przekazy ikonograficzne. Na złożoną symbolikę władzy składa się szereg elementów, począwszy od samego władcy, jego wizerunków i tytułatury, stroju, insygniów i atrybutów do przedmiotów, które go reprezentowały jak monety, pieczęcie czy chorągwie.

Wystawa prezentuje wybrane zagadnienia związane z symboliką władzy w średniowieczu i nieco później. Towarzyszą jej zabytki archeologiczne (bądź ich kopie), ukazujące codzienny, bliski zwykłemu człowiekowi aspekt sprawowania władzy zwierzchniej nad społeczeństwem.

Znaki władzy umieszczane były na różnych przedmiotach. Wśród nich ważną rolę odrywają masowo emitowane monety, na których ukazywano różnego typu wyobrażenia mające przede wszystkim znaczenie propagandowe i informacyjne. Przekazem bardziej elitarnym, docierającym do węższej grupy społecznej, były przedstawienia na pieczęciach. Z kolei znaki herbowe, które odnajdujemy powszechnie w rozmaitych miejscach w przestrzeni publicznej i prywatnej zajmowały szczególne miejsce w ideologii władzy towarzysząc wizerunkom władców, a z czasem niejednokrotnie je zastępując.

Moneta z wizerunkiem władcy –
Denar Wratysława II

ZNAKI I SYMBOLE WŁADZY

MIECZ

Najstarszym, potwierdzonym przez źródła ikonograficzne, insygnium władzy książęcej jest miecz. Taką jego funkcję odnajdujemy we wszystkich polskich zbiorach przepisów dotyczących ceremoniału koronacyjnego. Wraz z otrzymanym mieczem koronowany przejmował władzę do sprawowania sprawiedliwych rządów w królestwie. Przy jego pomocy władca dokonywał też pasowania na rycerzy.

Najbardziej znanym polskim mieczem ceremonialnym jest Szczerbiec z 2 poł. XII – 1 poł. XIII w. Dawna, a obecnie zatarta, inskrypcja, która znana jest z rysunku wykonanego w 1764 r., wspominała jego pierwotnego właściciela: „To jest miecz Bolesława ... z którym Pan zastępów i wszystkich Zbawca, aby mu pomagał przeciw nieprzyjaciołom”. Współczesne datowanie przechowywanego na Wawelu insygnium nie przeszkadza w przywoływaniu dawnej tradycji, według której mieczem tym Bolesław Chrobry miał uderzyć w kijowską Złotą Bramę.

Rękojeść Szczerbca

ZNAKI I SYMBOLE WŁADZY

Król Bolesław Chrobry
i miecznik,
fragment z Drzwi Gnieźnieńskich

ZNAKI I SYMBOLE WŁADZY

WŁÓCZNIA

„A zdjawszy z głowy swej diadem cesarski, włożył go na głowę Bolesława na [zadatek] przymierza i przyjaźni, i za chorągiew tryumfalną dał mu w darze gwóźdź z krzyża Pańskiego wraz z włócznią św. Maurycego, w zamian za co Bolesław ofiarował mu ramię św. Wojciecha.” (Anonim tzw. Gall, *Kronika Polska*, Księga I, oprac. M. Plezia)

Włócznia świętego Maurycego, zwana też Świętą i Niosącą Krzyż Lancą Cesarską (łacińskie Sancta et Crucifera Imperialis Lancae) to symbol władzy Cesarzy Świętego Cesarstwa Rzymskiego. Średniowieczna legenda głosiła, że należała do św. Maurycego, rzymskiego centuriona i chrześcijańskiego męczennika z III w., a w jej grocie znajduje się żelazny gwóźdź z Krzyża Świętego, stąd pełni on funkcję relikwiarza. Była symbolem legitymizacji władzy cesarskiej przez Boga. Zwyczajem było noszenie jej przed władcą i stawianie przy jego tronie. Grot włóczni zaopatrzony w skrzydełka posiada około 50 cm długości, jest kilkakrotnie przełamany i wtórnie połączony skuwkami i drutem, a złota osłona pochodzi z XIV w.

Z kopią włóczni w dłoni kazał pochować się w pozycji siedzącej cesarz Karol Wielki. Niektórzy władcy zostali specjalnie uhonorowani otrzymaniem kopii włóczni cesarskiej. Był wśród nich książę Bolesław Chrobry, który otrzymał ją z rąk cesarza Ottona III na zjeździe gnieźnieńskim w 1000 r. W ten sposób stała się pierwszym historycznym insygnium władzy, którego używali władcy z dynastii Piastów.

ZNAKI I SYMBOLE WŁADZY

Kopia włóczyń św. Maurycego

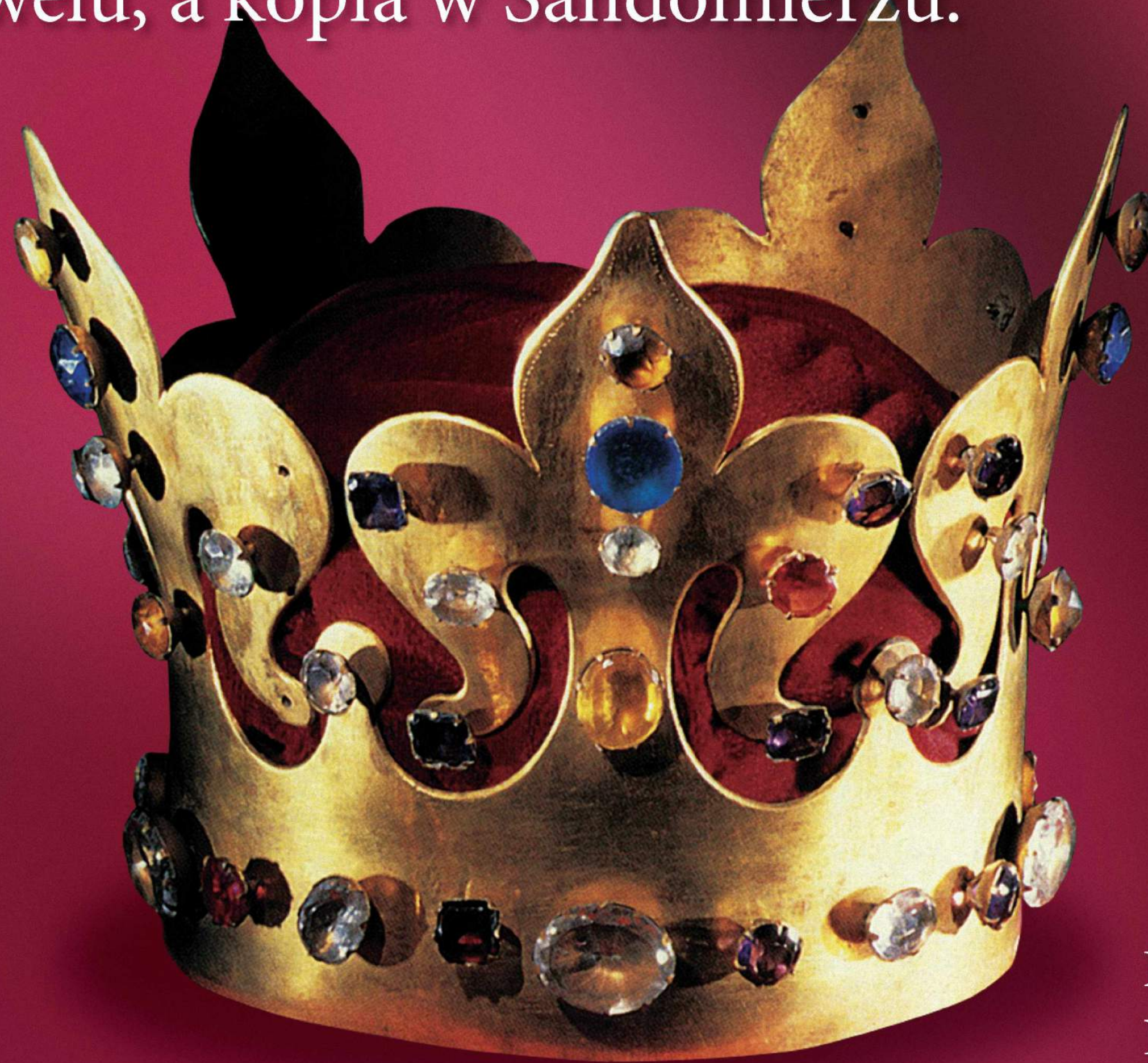

ZNAKI I SYMBOLE WŁADZY

KORONA

Korona (z łacińskiego *corona*, z greckiego *korone* – pierścień, opaska) – atrybut władzy monarszej (cesarskiej, królewskiej, książęcej). Wywodzi się od starożytnego wieńca roślinnego (np. z liści laurowych), którym nagradzano za zwycięstwo lub zasługi dla społeczności. Z czasem metalowa obręcz (złota lub srebrna) stała się oznaką najwyższej władzy.

W 1910 r. podczas prac porządkowych w ogrodzie na terenie Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu, w korzeniach ściętej lipy, znaleziona została (wraz z dwoma grotami oszczepów) jedyna zachowana w całości polska korona podróżna i jedna z trzech zachowanych w Europie koron hełmowych (osadzanych na hełmie). Znaleźisko to do dziś stanowi wielką zagadkę. Przypisywana jest Kazimierzowi III Wielkiemu, który na krótko przed śmiercią miał ją złożyć jako wotum w sandomierskiej kolegiacie. Wykonana została ze stopu miedzi i srebra. Zdobią ją imitacje kamieni szlachetnych (szmaragdów, szafirów, kryształów górskich). Składa się z czterech segmentów zwieńczonych liliami. Oryginał przechowywany jest w skarbcu katedralnym na Wawelu, a kopia w Sandomierzu.

Kopia korony
Kazimierza Wielkiego

ZNAKI I SYMBOLE WŁADZY

Jan I Luksemburski (1310-1346),
grosz praski ok. 1340

Stefan Batory (1576-1586),
trojak 1583, mennica Ryga

ZNAKI I SYMBOLE WŁADZY

BERŁO

Berło (ze staroczeskiego berla – pałka, laska; pastorał, kula) – symbol władzy wywodzący się od starożytnej laski, używanej przez osoby starsze do chodzenia i przez pasterzy przy pasieniu owiec. Dała ona początek pastorałowi biskupiemu, który symbolizował obronę „trzody” wiernych, a w świeckim kontekście – poddanych.

Berło stanowić mogło także odpowiednik maczugi z okrągłą głowicą, która poza tym, że była rodzajem broni obuchowej, stanowiła m.in. w starożytnej Mezopotamii czy Egipcie, symbol władzy. Wywodzące się od maczug, a rozpowszechnione w Europie dzięki ludom nomadzkim, średniowieczne i nowożytnie buławy, zaopatrzone w metalowe głowice, niekiedy bogato zdobione, były znakiem dostojęstwa wojskowego. W Polsce posługiwali się nimi hetmani w XVI-XVIII w., a w XX w. – marszałkowie.

Kopia berła
Kazimierza Wielkiego

ZNAKI I SYMBOLE WŁADZY

PIECZĘĆ

Pieczęć była prawnym znakiem rozpoznawczo-własnościowym. Powielana w setkach egzemplarzy docierała do wszystkich warstw społecznych pełniąc istotną funkcję propagandową.

Na prezentowanej pieczęci majestatycznej Kazimierza Wielkiego, dołączonej do dokumentu z 1370 r., ukazano króla w ceremonialnym stroju siedzącego na tronie skrzyniowym. W prawej ręce monarcha trzyma berło, a w lewej jabłko zwieńczone krzyżem. U stóp władcy ukazano herb książąt kujawskich. Ikonografia pieczęci, nawiązując do uniwersalnej symboliki, określa pozycję, charakter i zakres sprawowanej władzy królewskiej.

Pieczęć Kazimierza Wielkiego

ZNAKI I SYMBOLE WŁADZY

JABŁKO

Jabłko królewskie (łac. *globus cruciger*) – jeden z trzech symboli władzy monarszej, którego korzenie sięgają starożytnego Rzymu. Swą formą – kulistej, zamkniętej całości – symbolizowało władzę nad światem. W Europie Zachodniej używane początkowo wyłącznie przez cesarzy, z czasem (od XI w.) również przez królów. Umieszczany na nim krzyż oznaczał, iż monarcha sprawuje władzę z Bożej łaski. Trzymane było w lewej ręce podczas koronacji i najważniejszych uroczystości.

Pierwszym polskim władcą, który użył jabłka podczas koronacji był Przemysław II w 1295 r. Jeszcze w 1792 r. (podczas ostatniej lustracji) w Skarbcu Koronnym na Wawelu znajdowało się pięć jabłek królewskich, w tym najokazalsze-koronacyjne wykonane ze złota, zwieńczone krzyżykiem z pereł i rubinów, z wygrawerowaną na globie mapą świata, przekazane przez króla Jana Kazimierza. W późniejszym czasie zawartość skarbcza została rozgrabiona i zniszczona przez zaborców.

Kopia jabłka królewskiego
Kazimierza Wielkiego